

Резюме

Яковець І. С. Об'єкт оптимізації процесу виконання кримінальних покарань та його цільова орієнтація.

Розглянуто сучасний стан наукової розробки проблем визначення цілей процесу виконання кримінальних покарань та їх співвідношення з цілями кримінального покарання. Проаналізовано науковий доробок провідних вчених у галузі кримінально-виконавчого права з цих питань. Зосереджено увагу на проблемах окреслення цілей діяльності органів і установ виконання покарань в сучасних умовах. Визначається, що цілі кримінального покарання досягаються самим призначенням покарання, режимом його відбування, залученням до праці тощо. Тобто, реалізація декількох, а не якоїсь однієї стадії кримінальної відповідальності повинна забезпечувати їх досягнення. Автор доводить, що основною метою діяльності органів і установ виконання покарань є безпосереднє виконання покарання, що розуміється як реалізація змісту покарання, встановленого у кримінальному законодавстві України.

Ключові слова: виконання кримінальних покарань, цілі покарання, мета діяльності органів і установ виконання покарань.

Резюме

Яковець І. С. Объект оптимизации процесса исполнения уголовных наказаний и его целевая ориентация.

Рассмотрено современное состояние научной разработки проблем определения целей процесса исполнения уголовных наказаний и их соотношение с целями уголовного наказания. Проанализированы научные наработки ведущих ученых в отрасли уголовно-исполнительного права по этим вопросам. Сосредоточено внимание на проблемах очерчивания целей деятельности органов и учреждений исполнения наказаний в современных условиях. Отмечается, что цели уголовного наказания достигаются самим его назначением, режимом его отбывания, привлечение к труду и т.д. То есть, реализация нескольких, а не какой-то одной стадии уголовной ответственности должно обеспечивать их достижение. Автор доказывает, что основной целью деятельности органов и учреждений исполнения наказаний является непосредственное исполнение наказания, которое понимается как реализация содержания наказания, установленного в уголовном законодательстве Украины.

Ключевые слова: исполнение уголовных наказаний, цели наказания, задачи деятельности органов и учреждений исполнения наказаний.

Summary

Iakovets I. Object of optimization of process of execution of criminal punishments and its target orientation.

The current state of scientific development of problems of definition of the purposes of process of execution of criminal punishments and their ratio with the purposes of criminal punishment is considered. Scientific practices of leading scientists in branch of the criminal and executive right on these questions are analysed. The attention is concentrated on problems of delineation of the purposes of activity of bodies and establishments of execution of punishments in modern conditions. It is noted that the goals of criminal punishment are reached by its appointment, a mode of its serving, attraction to work, etc. That is, realization of several, instead of to any one stage of criminal liability has to provide their achievement. The author proves that a main objective of activity of bodies and establishments of execution of punishments is the direct execution of the punishment which is understood as implementation of the content of the punishment established in the criminal legislation of Ukraine.

Key words: execution of criminal punishments, purposes of punishment, problem of activity of bodies and establishments of execution of punishments.

Отримано 31.05.2013

УДК 344.2

О. М. САРНАВСЬКИЙ

Олександр Миколайович Сарнавський, кандидат юридичних наук, докторант Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», полковник юстиції, старший науковий співробітник

**НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

Запобігання та протидія злочинності у військовій сфері є частиною кримінально-правової політики України. Кримінальний кодекс України (далі – КК) містить комплекс норм, якими здійснюється кримінально-правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із військовослужбовцями. До цього комплексу входять норми Загальної та Особливої частин КК. Від узгодженості їх між собою, а також узгодженості з іншими нормами в межах частин КК, як підсистем кримінального законодавства, залежить ефективність зазначеного кримінально-правового регулювання. Внесенню законодавчих змін або доповнень до цих норм мають передувати наукові дослідження.

Огляд наукових праць, виконаних за період чинності діючого КК, свідчить, що на монографічному та дисертаційному рівнях норми Загальної та Особливої частин КК, якими встановлена кримінальна відповідальність військовослужбовців, системно не досліджувались.

Метою даної наукової статті є проведення аналізу сукупності норм, якими регламентована кримінальна відповідальність військовослужбовців, відповідності їх інтересам кримінально-правової охорони встановленого порядку несення військової служби, виявлення недоліків законодавчого конструювання.

У Загальній частині КК специфічність кримінально-правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із військовослужбовцями, знайшла своє втілення в нормах інститутів покарання та судимості.

У переліку видів покарань, визначеному ст. 51 КК, передбачено покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців (п. 6) та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (п. 10). Перше із них може бути застосоване до всіх категорій військовослужбовців, за винятком військовослужбовців строкової служби. А друге – навпаки. Його застосування можливе лише до військовослужбовців строкової служби.

Стосовно такого виду покарання, як арешт, законодавець вказує на місце його відбування військовослужбовцями. Ним визнається гауптвахта (ч. 2 ст. 60 КК). Виконання кримінального покарання стосовно військовослужбовців у виді арешту, а також у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, належить до функцій Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

До військовослужбовців має відношення й покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК), що застосовується у якості додаткового виду покарання. Військовослужбовець може бути позбавлений за вироком суду військового звання у разі його засудження за тяжкий або особливо тяжкий злочин.

У нормах інституту покарання передбачено й певні застереження, які стосуються військовослужбовців. Такі види покарань, як громадські роботи та обмеження волі, не можуть бути застосовані до військовослужбовців строкової служби (ч. 3 ст. 56 та ч. 3 ст. 61 КК). До всіх категорій військовослужбовців, без винятку, не підлягають застосуванню покарання у виді виправних робіт (ч. 2 ст. 57 КК).

У питаннях звільнення від покарання придатність до військової служби за станом здоров'я має значення для військовослужбовців, засуджених до службового обмеження, арешту та тримання в дисциплінарному батальйоні (ч. 3 ст. 84 КК).

Окремого врегулювання набули й питання погашення судимості військовослужбовців. Згідно з п. 4 ст. 89 «Строки погашення судимості» КК такими, що не мають судимості, визнаються особи, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи достроково звільнені від цих покарань, а також військовослужбовці, які відбули покарання у виді арешту.

Конструюючи вищезазначені норми та розміщуючи їх в Загальній частині КК у розділах «Покарання та його види» (X), «Звільнення від покарання та його відбування» (XII) та «Судимість» (XIII), законодавець мав спрямувати свої зусилля на досягнення не тільки досконалості їх конструкцій, а й узгодженості між собою та з іншими нормами в межах вказаних інститутів Загальної частини КК. На авторське бачення, окреслена мета в цілому законодавцем досягнута. Разом із тим, слід констатувати, що окремі положення цього комплексу норм все ж заслуговують на критику, зокрема, положення п. 4 ст. 89 КК.

По-перше, законодавець у цьому пункті передбачає погашення судимості військовослужбовцям з моменту їх дострокового звільнення від відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, яке є більш суворим, ніж арешт, а також передбачає таке погашення і військовослужбовцям, які достроково звільнені від відбування покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців, яке є менш суворим, ніж арешт. Водночас для військовослужбовців, які достроково звільнені від відбування покарання, проміжкового за критерієм ступеня суворості, тобто від арешту, законодавець погашення судимості не передбачає. Така позиція законодавця виглядає нелогічною.

По-друге, має місце термінологічна неузгодженість у межах пункту. Терміни, які застосовуються у ньому стосовно суб'єктів відбування покарань, потребують уніфікації. Законодавець називає суб'єктів, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців та у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, *особами*, а суб'єктів, які відбули покарання у виді арешту – *військовослужбовцями*.

По-третє, у пункті зазначено, що такими, що не мають судимості, визнаються військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті *замість* арешту. Вказане формулювання суперечить положенням п. 8 ст. 51 та ч. 2 ст. 60 КК, адже гауптвахта є місцем відбування арешту, а не заміною йому.

Перераховані недоліки мають бути взяті до уваги законодавцем та усунуті в ході подальшої нормотворчої діяльності, пов'язаної із удосконаленням вітчизняного кримінального законодавства.

Доцільним, з методологічної точки зору, при дослідженні проблем застосування вітчизняних кримінально-правових норм, пов'язаних із відповідальністю військовослужбовців, є звернення до зарубіжного досвіду побудови аналогічних за сферою регулювання норм та вивчення зарубіжних наукових досягнень у цьому напрямі. Так, певний науковий інтерес становлять позиції російських науковців Я. М. Єрмоловича, Я. В. Лобова, К. В. Фатеева, С. С. Харитоновна, С. М. Шарапова щодо шляхів удосконалення системи норм Загальної частини КК РФ, якими регламентована кримінальна відповідальність військовослужбовців. Вони пропонують згрупувати та помістити норми вищезазначеної категорії в Загальній частині КК РФ в окремій

главі під назвою: «Особливості кримінальної відповідальності і покарання військовослужбовців». Таке об'єднання, на їх думку, дасть можливість: *по-перше*, отримати цілісне уявлення про зміст та особливості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців; *по-друге*, полегшити їх системний аналіз на предмет відповідності інтересам кримінально-правової охорони встановленого порядку проходження військової служби і воєнної безпеки; *по-третє*, оцінити ефективність даних норм, як кримінально-правових засобів боротьби зі злочинами, що вчиняються військовослужбовцями, з метою подальшого вдосконалення системи спеціальних покарань, що застосовуються до військовослужбовців¹.

Вищевказана аргументація російських вчених, без сумніву, заслуговує на увагу. Однак, якщо вести мову про кримінальне законодавство України, зокрема про норми Загальної частини КК, якими регламентовано кримінальну відповідальність військовослужбовців, то, на авторське бачення, виокремлення останніх в окремий інститут матиме й негативні наслідки. Адже, не зважаючи на незначну їх кількість, таке виокремлення все ж призведе певною мірою до порушення цілісності інститутів Загальної частини КК, у складі яких ці норми нині перебувають.

В аспекті дослідження цього питання можна розглядати можливість включення до окремого інституту Загальної частини КК, що обговорюється, і дефініції військового злочину. Однак, на авторське бачення, стосовно українського кримінального законодавства, перш ніж прийти до висновку щодо необхідності такого включення, слід з позицій сьогодення надати оцінку ступеня досконалості визначення поняття військового злочину (ч. 1 ст. 401 КК). Крім цього, поряд із наданням цієї оцінки необхідно вирішити й питання, а чи потрібне взагалі для сфери кримінально-правового регулювання таке визначення на законодавчому рівні. Адже, як відомо, жоден розділ Особливої частини КК, крім розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», не містить визначення поняття окремої групи злочинів, відповідальність за вчинення яких встановлена статтями розділу.

Дослідження норм Загальної частини КК, якими регламентована відповідальність військовослужбовців, методологічно не може бути відірване від дослідження аналогічних за сферою регулювання норм Особливої частини КК, зокрема норм розділу XIX. Адже положення Загальної частини КК носять загальний характер, їх реалізація можлива лише у зв'язку із положеннями Особливої частини КК. Стосовно єдності положень Загальної та Особливої частин КК та її значення у розв'язанні завдань, що покладаються на кримінальний закон, М. І. Панов зазначає: «Норми Загальної та Особливої частин, як підсистем кримінального законодавства, перебувають у тісному зв'язку і взаємозалежності. Норми Загальної частини мають більш узагальнений (абстрактний) характер порівняно з нормами Особливої частини і становлять собою те «загальне», що «винесене за межі» «особливого» і визначеного в нормах Особливої частини. Тому системність кримінального права в цьому сенсі полягає в тому, що норми Загальної частини поширюють свою юридичну силу на норми Особливої частини, які самі по собі, без норм Загальної частини, не можуть застосовуватись»².

Законодавець, дотримуючись в кримінальному праві принципу наступництва, зберіг в Особливій частині КК окремий розділ, в якому поміщено норми про відповідальність військовослужбовців. Таке виокремлення дає підстави розглядати сукупність цих норм у якості окремого інституту Особливої частини КК. Варто зауважити, що йдеться про достатньо значний масив норм, якими регулюється широка, внутрішньо різноманітна сфера суспільних відносин (військова сфера). М. І. Панов з цього приводу зауважує: «Суспільні відносини, що складаються й існують у сфері несення або проходження військової служби, за обсягом досить широкі і за змістом вельми складні. Вони включають різні сторони (аспекти) чи сфери цієї служби, які входять до змісту даних відносин як їх складові»³.

Порівняльний аналіз розділу XIX чинного КК з главою XI «Військові злочини» КК 1960 р. дає підстави стверджувати, що система військових злочинів суттєвих змін не зазнала. Вона базується на тому ж законодавчо визначеному понятті військового злочину, що проіснувало більше півстоліття. У сучасній науці кримінального права України на рівні окремих публікацій зазначена система піддається критиці. Так, М. І. Карпенко наголошує: «Система військових злочинів на сьогодні громіздка і суперечлива. Фактично побудована на радянській системі військових злочинів. У ній відсутні міжнародно-правові стандарти, що стосуються системи суспільних відносин»⁴.

Безумовно, така критика заслуговує на увагу. Сучасний стан розвитку суспільних відносин обумовлює необхідність перегляду питань їх кримінально-правової охорони, змістом яких є діяльність Воєнної організації держави. Встановленим законодавством порядком несення військової служби, як одним із засобів виконання покладених на Воєнну організацію держави функцій, не охоплюється забезпечення виконання усього спектра цих функцій.

Критично оцінюючи нинішню систему військових злочинів, слід констатувати, що далеко не всі 34 склади військових злочинів мають виражену військову специфіку. У якості прикладу можна навести склад злочину, що міститься у ст. 415 КК. За наявності передбачення у диспозиції цієї статті суспільно небезпечних наслідків лише у виді спричинення потерпілому середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень, загибелі потерпілого доцільність віднесення такого злочину до військових злочинів є досить сумнівною.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що сукупність норм Загальної та Особливої частин КК, якими встановлюється кримінальна відповідальність військовослужбовців, є системним нормативним утворенням у системі кримінального закону, що характеризується специфікою кримінально-правового регулювання. Сучасний стан розвитку суспільних відносин потребує нових поглядів щодо

визначення об'єкта кримінально-правової охорони, створення системи кримінально-правових норм, які б забезпечували надійну охорону суспільних відносин, що склалися в сфері забезпечення обороноздатності держави. Військова служба має бути ключовим, але не єдиним чинником, яким обумовлюються межі такої кримінально-правової охорони.

¹ Военно-уголовное право: история, теория, современные проблемы и методология исследования. Серия «Право в Вооруженных Силах – консультант». – М.: «За права военнослужащих», 2010. – Вып. 108. – С. 70.

² Панов М. І. Лекція професора М. Пано́ва: Вступ до курсу «Кримінальне право України» / М. І. Панов // Право України. – 2011. – № 9. – С. 328.

³ Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін. ; за ред. М. І. Пано́ва. – Х. : Право, 2011. – С. 19.

⁴ Карпенко М. І. Правове регулювання військових злочинів в Україні: перспективи законодавчого вдосконалення / М. І. Карпенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 2. – С. 65.

Резюме

Сарнавський О. М. Норми про кримінальну відповідальність військовослужбовців у системі кримінального права України.

У статті розглянуто норми Загальної частини КК України, пов'язані із встановленням кримінальної відповідальності військовослужбовців. Висвітлено недоліки нормативних положень, якими визначаються строки погашення судимості військовослужбовців (п. 4 ст. 89 КК України). Аналізуються позиції зарубіжних науковців щодо доцільності виокремлення на законодавчому рівні норм Загальної частини кримінального закону, якими регламентується кримінальна відповідальність військовослужбовців, в окремий кримінально-правовий інститут.

Досліджується інститут кримінальної відповідальності військовослужбовців за вчинення військових злочинів, передбачених статтями розділу XIX Особливої частини КК України. Піддається критиці консерватизм законодавця стосовно дефініції військового злочину. Обґрунтовується необхідність розширення меж кримінально-правової охорони суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави.

Ключові слова: система військових злочинів, військова сфера, військовослужбовець, погашення судимості, обороноздатність.

Резюме

Сарнавский А. Н. Нормы об уголовной ответственности военнослужащих в системе уголовного права Украины.

В статье рассмотрены нормы Общей части УК Украины, связанные с установлением уголовной ответственности военнослужащих. Освещены недостатки нормативных положений, определяющих сроки погашения судимости военнослужащих (п. 4 ст. 89 УК Украины). Анализируются позиции зарубежных ученых относительно целесообразности выделения на законодательном уровне норм Общей части уголовного закона, регламентирующих уголовную ответственность военнослужащих, в отдельный уголовно-правовой институт.

Исследуется институт уголовной ответственности военнослужащих за совершение воинских преступлений, предусмотренных статьями раздела XIX Особенной части УК Украины. Подвергается критике консерватизм законодателя относительно дефиниции воинского преступления. Обосновывается необходимость расширения пределов уголовно-правовой защиты общественных отношений, связанных с обеспечением обороноспособности государства.

Ключевые слова: система воинских преступлений, военная сфера, военнослужащий, погашение судимости, обороноспособность.

Summary

Sarnavsky A. Rules of criminal responsibility of military men at system of criminal law of Ukraine.

In the article the rules of the General Part of the Criminal Code of Ukraine relating to the responsibility of the military men. Highlights disadvantages regulations which defined liquidation of the conviction of military men (paragraph 4 of Art. 89 of the Criminal Code of Ukraine). Analyzes the position of foreign scholars on whether to release at the legislative level, the rules of the General Part of the criminal law governing the criminal liability of military men, in a separate criminal law institute.

We investigate the criminal responsibility of the military men institution for military crimes specified in Articles Section XIX of the Criminal Code of Ukraine. Criticized the conservatism of the legislator regarding the definition of military crimes. The necessity of expanding the limits of the criminal law to protect the public relations associated with the provision of national capacity defense.

Key words: system of military crimes, the military sphere, the military man, liquidation of the conviction, defence capacity.

Отримано 5.06.2013